

Din Psikolojisi Açısından İnsanda Yaratıcı Düşünce

Hasan ARSLAN*

Abstract

Creative thinking with regard to religion psychology. *Creative thinking is the process of developing new sentiments and ideas. The term 'creating' and its connotations are comfortably used in daily life. However, it is argued in this paper that the negative sense imputed to the terms of 'creating' and 'creative' as a way of expressing religious sensitiveness prevent people from attempting to create new and original things and to ameliorate the current ones. Although creative thinking requires a certain level of intelligence, a high level of intelligence does not always mean a high level of creativity. Creative thinking, which potentially exists in every healthy individual to a certain extent, is not a psychological disorder, nor is it unique to a privileged class. Put it differently, creative thinking should be seen as the common asset of all individuals in the society, not as the characteristic peculiar to a privileged class.*

Key Words: *Creativity, Newness, Creative Thinking, Individual, Religion.*

Giriş

İnsan için yaratıcılık, alışılmışların üzerine çıkmak, daha ötelere sıçramak, bilinenlerin sınırlarını parçalayarak bilinmeyene doğru bir adım atmak ve yeni düşünce ufukları açmaktır. Yaratıcılık var olan düşünceler arasında yeni ve orijinal bir ilişki kurmak ve gelenekçiliğe tutsak olmadan yeni bir yapı oluşturmaktır (Rıza, 2004: 43; Davies, 2007: 10).

Yaratıcı düşünce, gözlemler, bilgiler, deneyimler veya düşüncelerden yeni fikir ve anlayışlar üretecek şekilde zihinsel fonksiyonların harekete geçirilmesidir (Spock, 2000: 5). Yaratıcı düşünce her yönüyle yeni düşünce ve fikirler geliştirme sürecidir. Burada zihinsel oluşum ve olguların

---

* **Dr.**, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

değiştirilmesi ve geliştirilmesi söz konusudur (Dorothy-Walter, 2005: 17; May, 1976: 37). Yaratıcı düşünce sürecinde uzmanlaşmaya gidilerek bilimsel, estetik, sosyal ve teknik değeri olan yeni fikir, sezgi ve buluşların ortaya çıkması sağlanır. Kısaca yaratıcı düşünce ile eşsiz ürünler üretilir (İsaksen, 1993: 17; Baden, 1994: 200; akt.: Arıkan, 2004: 107).

Yaratıcı düşünce ile arzu edilen yeni bir hayale ulaşabilmek için gerekli parçalar birbirlerine bağlanmaya çalışılır (Arat, 2006: 65). Bunlar yapılırken bir takım zihni, hissi ve maddi kalıplar kırılır. Burada hedefi yeniliği ortaya çıkarmak olan, bilinenlerden bilinmeyenlere doğru bilinçli ve coşkulu bir yolculuk söz konusudur. Ortaya çıkan bu yenilikte kapalılık ve durgunluğa yer yoktur (Rıza, 2004: 238). Her yaratıcı faaliyet özgür ve özgün bir faaliyet olup tekerrürün zıddıdır (İkbal, 1984: 76).

Yaratıcı düşüncenin doğasında sorun çözme arzu, heyecan ve coşkusu vardır. Böyle olunca yaratıcı düşüncede zinde bir bilinç, yoğun bir farkındalık ve işleyen zihinsel bir kapasite söz konusudur (May, 1998: 67). Yaratıcı düşüncede, zihinsel yeteneklere işlerlik kazandırma, muhtemel çözüm yollarını araştırma, yeni çözüm yollarını bulup öngörme arzu, heyecan ve coşkusu vardır (Arık, 1990: 6).

Hz. Muhammed'in hayatını göz önünde bulundurduğumuzda, onun şahsiyet özelliklerinden biri olarak görebileceğimiz 'yaratıcı düşünce', sonuçları itibariyle, bir Müslüman'ın genelde tüm hayatını, özelde dinî hayatını da önemli ölçüde etkilemektedir diyebiliriz.

Bilindiği gibi hem uzunca bir zamandan beri, hem de çağımızda birey ve toplum için gerekli olan birçok konuda dışa bağımlılık sürmektedir. Hz. Muhammed'in "Alan el değil, veren el olunuz" manasına gelebilecek "Veren el alan elden üstündür" sözü, Müslümanlarca yerine getirilmesi gereken, ancak epey zamandır yerine getirilmeyen bir peygamber buyruğu olarak karşımızda durmaktadır.

Müslümanların içinde bulunduğu, pek de iç açıcı olmayan tablonun anlaşılabilmesi ve bu tablonun iyileştirilebilmesi, dinî düşünce ve şuur meselesi olarak değerlendirilebilir. Bir Müslüman için dinin etki boyutunun tüm hayatı kapsaması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, dinî düşünce ve şuurla yaratıcı düşünce ve uygulamalar arasında psikolojik bir ilişkinin var olduğunu düşünmek mümkündür. Dolayısıyla biz de bu makalemizde, yaratıcı düşünce ve uygulamaları daha çok din psikolojisi açısından değerlendirmeyi düşünüyoruz. Bu kısa girişten sonra artık asıl konumuza geçebiliriz.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Dinî Düşünce ve Yaratıcılık Problemi

Bize göre yaratıcılık konusunu çeşitli açılardan irdelemek mümkündür. İslâmi anlamda yaratıcılıkla ilgili ilk işaretleri kolayca Kur'an da bulabiliriz. Bilindiği gibi Kur'an Allah'ın insanlara gönderdiği ilâhî bir kelâmdır. Kur'an lafzının o dönemde en güzel şiirlerin aniden önüne geçmesi ve onu dinleyenleri müthiş derecede etkilemesi en büyük yaratıcı olan Allah'ın yaratıcılığının Kur'an üzerindeki bir yansıması olarak belirtilebilir. İnanç itibarıyla Kur'an geçmiş peygamberlerin inanç esaslarını kabul etmekle beraber, ifade tarzı fevkalade orijinal ve bütün kutsal metinlerin üzerine çıkan bir yeniliğe sahiptir.

Yaratma kavramı öncelikle Allah'a ait bir sıfat olup en büyük yaratıcı da *muhakkak ki Allah'tır*. Yaratma kavramında yoktan var etme, yenilik, orijinallik, üretme, üstün takdir ve meydana getirme anlamları vardır. Kur'an da genel manada *yaratma* için 'HLK' ve hususileştiren yapılarda farklı sözcükler de kullanılmıştır (ibda, icat, bede'e, enşe'e, ce'ale, savara, zera'e, kun...). Haleka kökü Kur'ân-ı Kerimde hem fiil olarak hem de isim olarak 250'den fazla yerde geçmektedir.

'Halk' kelimesinin asıl manası takdir etmek demektir. Ancak herhangi bir şeye bağlı olmadan bir şeyi 'ibda' etmek manasına kullanılır. 'Hamd olsun o Allah'a ki gökleri ve yeri yarattı, karanlıkları ve aydınlığı var etti...' (yoktan var etti 'ibda' manasına kullanılmıştır). 'Halk' bir şeyden bir şey yapmak icat etmek manasına da gelmektedir "insanı nutfeden yarattı..." (Nahl, 16/4), "Cini de halis ateşten yarattı" (Rahman, 55/15, 'Halk' önce geçmiş bir örneğe dayanmadan bir şeyi icat etmek).

'Halk' bir şeyi güzelce ölçüp, biçip *takdir* etmek, yoktan var etmek manasına *ibda* ve var olan bir şeyden başka yeni bir şey yapmak anlamında *icat* manalarında kullanılmıştır (Ulutürk, 1995: 15)

"Genel ve ilk yaratış için *bede'e* yani bir şeyi başkası üzerine takdim / öne geçirme anlamında kullanılmıştır. *yebdi'u, el-halk, fatara*; tekrar yaratma için *yu'îdu*; yoktan hiçbir şeye dayanmadan yaratan için *bedî'*, yaratışın çeşitli safhalarını ifade için *enşe'e* (neşe'e, 'nş' kökünden gelir. Doğmak, zuhur edip meydana gelmek, inşa etmek bir şeyi ihdas etmek, yetiştirmek ve büyütme gibi anlamlara gelmektedir. Mü'minun, 23/31; En'am, 6/141...), *zera'e* (Allah mahlûkatı zer' etti/yarattı demek, onları savurur gibi saçtı-yaydı ve çoğalttı manasına gelmektedir), *ce'ale, savara, sevvâ fiilleri* ve "*kun*" emri, hususiyile canlıları ve onların azalarını düz-

gün, dengeli ve ahenkli olarak yaratma için *bera'e* lafızları kullanılmıştır. Bunlar yaratmayı doğrudan doğruya ifade eden kavramlardır. Aslında yaratma manasında olmadığı halde, Allah'a isnat yoluyla yaratma kavramı kazanan “*ilka, i'tâ, inbat, ihrac, inzal*” gibi lafızlar da vardır” (Ulutürk, 1995: 14-46). Allah insanlara ruhundan üflediği zaman, ‘yaratıcılık’

‘Yaratma’ sözcüğünün benzerleri, ‘Allah’ın yoktan var etmesi’ anlamının dışında, günlük hayatta kullanılmakta ve inanç yönünden herhangi bir sakıncaya yol açmamaktadır. Ancak ‘yaratmanın’ sadece Allah’a atfedildiği algısıyla, ‘yaratma’ ve ‘yaratıcılık’ kavramlarının, kullar için kullanımını bazılarınca sakıncalı bulunmaktadır. Kavramın bu şekilde algılanması nedeniyle insanların yeni herhangi bir şey yapmaları, mevcut olanı iyileştirme çaba ve gayretleri büyük oranda budanıyor ve engelleniyor diyebiliriz. Eğer bireye atfedilen yaratıcılıkta Allah’a rakip bir tavrın olmadığı anlaşılır ve algılanırsa, insanın yaratıcılık ve üretkenliğinin önü daha kolay ve daha fazla açılabilir. Bu bağlamda *yaratma* kavramını (kullar için) sakıncalı bulanlara, Akif’in aşağıdaki mısralarını hatırlatmak isteriz.

“Âlemde ziya kalmasa, *halk* etmelisin *halk!*

Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!” (Ersoy, 2006: 195).

1.2. Yaratıcılık Gerekli midir?

Yaratıcı düşünce ve uygulamalar ya koşulları değiştirmek ya da değişen koşullara uygun çözümler bulmak açısından önemli ve gereklidir (Spock, 2000: 97). Zira bir toplumun kaderi ve geleceği, o toplumdaki insanların yaratıcılık düzeyine bağlıdır (Moreno, akt; Sungur, 1992: 254). Dolayısıyla toplumların ilerleyebilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri için yaratıcı düşünce ve uygulamaların geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

Başta eğitim, sağlık, güvenlik, iletişim, ziraat, inşaat, sanayi ve teknoloji, iş hayatı ve günlük hayatın her sahasında birey ve toplum için yaratıcılık gereklidir ve geliştirilmelidir (Rıza, 2004: 58; Davies, 2007: 33). Aksi takdirde gerileme baş gösterir. Nitekim geçmişte Atina bilimden ayrılıp mistik uyarlamalara saparak batmaya başlamıştır. Roma İmparatorluğu da varlığını çok uzun sürdüremedi (426 yıl). Hızla yükselişi izleyen hızlı düşüşün nedeni Romalıların teknik bilimleri küçümsemeleriydi. Zamanla onlar teknik keşifleri ‘*ithal etmek*’ zorunda kaldılar. Böylece dünyanın öteki ülkeleri ilerlerken Roma yerinde saydı ve battı (Bilim-Tek, 1991: 82).

Amerika'nın keşfini takip eden yıllarda Avrupa'daki gelişmeler, Osmanlı'yı olumsuz etkilemişti (Sevinç, 1985: 265). O dönem ve sonrasında Osmanlı zihniyet yapısında, dünyadaki bu gelişmeleri ve değişiklikleri dengeleyecek yeterince *yaratıcı* düşünce ve uygulamaları göremiyoruz. Örneğin matbaanın hemen alınarak geliştirilmesi gerekirken, geciktirilmesi ve daha sonra da dinî kitapların basımına izin verilmemesi, aslında yenilikçi ve yaratıcı düşünceyle ilgili dinî tutumları yansıtmaktadır diyebiliriz.

“...(Allah) pisliği, azabı ve rezilliği, akıllarını kullanmayanlara verir” (Yunus, 10/100) ayetiyle aklını kullanmayanların sıkıntılara maruz kalacaklarını vurgular. Diğer yandan Hz. Muhammed'in “İki günü birbirine denk olan ziyadadır.” H.Ş' de Müslümanların yaratıcı ve yenilikçi olmalarını gerektirmektedir.

Günümüzde birey ve toplum düzeyinde mücadeleyi kazanmanın yolu *yaratıcı* olmaktan geçmektedir. Yani başkaları tarafından sömürülmemek, hür ve bağımsız olmak, kalkınmak ve gelişmek birey ve toplumun *yaratıcılığına* bağlıdır (Rıza, 2004: 172). Yaratıcı düşünceye sahip olanların varoluş bunalımlarından korunmaları, yaşamın daha anlamlı ve renkli geçmesi, hayata tutunmalarının daha güçlü olması (Geçtan, 1999: 127) ve ekonomik imkânlarının yaratıcı olmayanlara göre daha yüksek olması *yaratıcılığın* önem ve gereğini ortaya koymaktadır diyebiliriz.

Yaratıcılık birey ve toplum için psikolojik ve sosyolojik açıdan çok önemlidir, çünkü içindeki yaratıcılık özellikleri azalan veya kuruyanlar ateşli kitle hareketlerine ilgi duymakta ve toplumları yönlendirebilmektedirler (Hoffer, 1995: 66).

1.3. Yaratıcılığın Doğası ve Psikolojik Açıdan Yaratıcı Süreç

Yaratıcılık bir süreçtir ve belli bir amaca yöneliktir. Yeni ve değişik bir nesnenin ortaya çıkması bu sürecin sonunda gerçekleşir (Dorothy-Walter, 2005: 19; Binbaşoğlu, 1982: 338). Yaratıcı süreçte insanların genel özellikleri çok çalışmaya eğilimli olmak, uzun süre çalışabilmek ve genel bir motivasyona sahip olmak şeklindedir (Sungur, 1992: 78). Yaratıcı insanlar belli bir alanda uzmanlaşma arzu ve isteği ile dolu olan ve buna kendilerini adayacak kişilerdir. Bu süreçte, “*Yaratıcı zekânızı kullanabilmeniz için, bir şeyler meydana getirebileceğinize inanmalısınız*” (Davies, 2007: 87).

Yaratıcı düşünce için, muhakkak belli bir zekâ düzeyi gerekir. Ancak yüksek düzeyde zekâ, yüksek düzeyde bir yaratıcı düşünceyi garanti etmez. Yaratıcılıkla zeka arasında çok yüksek bir korelasyon (ilişki) olmadığı, daha zeki olan bir kişinin daha yaratıcı bir kişi anlamına gelmediği belirlenmiştir (Diessner, 1984; Hargraves, 1977; Mc. Kinnon, 1962, akt: Sungur, 1992: 77)

Yaratıcı süreçte düşünmeyi sınırlandırdığı ve yeni çözümleri engellediği için geçici olarak mantıksal ve rasyonel düşünmenin kaldırılması gerekebilir. Bilinçaltı yaratıcı düşüncenin esasını oluşturduğu için bilinçaltı bilgilerin toplanması, birleştirilmesi, karşılaştırılması ve yeniden taşınmasında görev yapar. Özgürlük bilinç öncesi düşünce ve anlam yoğunlaşmasında önemlidir. Korku, suçluluk ve benzeri nörotik kişilik yapıları yaratıcı üretimi sınırlandırır (Sungur, 1992: 48). Kaygıya karşı kullanılan olgun savunma mekanizmalarının başında yüceltme (sublimation) yer alır. Böylece ilkel nitelikteki eğilim ve istekler, toplumsal amaçlara dönüştürülür ve yaratıcılığa yöneltilir. Normal ruh sağlığına sahip olanların çocukluk ve gençlik çağlarındaki (gelişme ve çatışmalara uzanan belli düzeyde kaygı, tedirginlik ve aşağılık) duyguları yaratıcılığa dönüşebilir (Köknel, 1982: 225; Adler, 1983: 76). Yeni fikir ve önerilere açık olmak, bu fikirlerin daha uygulanabilir olanlarının doğmasına yardım eder. Yaratıcı düşüncenin ortaya çıkabilmesi için herkesin birbirini teşvik etmesi, cesaretlendirmesi asla alay etmemesi gerekmektedir (Önen ve Tüzün, 2005: 99). Bir Müslüman'ın dinî tutum ve davranışlarında en birinci bilgi kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de Allah, alay etmeyi yasaklamıştır (Hucurat 49/11).

Bazen sorun yaratmamak adına 'suya sabuna dokunmayarak' alternatif üretmekten ve bu alternatifleri değerlendirmekten kaçınılırsa, yaratıcılık büyük oranda zarar görebilir (Dorothy, Walter, 2005: 81). Gelecekte yaratıcı olacak çocuklar için eve farklı gazete ve dergilerin girmesi, evde bir kitaplığın olması ve hobiler için bazı objelerin bulundurulması gerekir. Kısaca ev ve çevresinde kültürel, entelektüel ve mekanik uyarıcılardan oluşan materyaller bulundurulmalıdır. Çok çeşitli konularda okuma imkânı bulabilen, erken yaşlarda çok sayıda hobileri olan çocukların yaratıcı özellikleri daha çok gelişebilir (Sungur, 1992: 163). Dünyada kendini gerçekleştirebilenlerin sayısı az miktarda olup en önemli özelliklerinden biri yaratıcı olmaktır (Schultz ve Schultz, 2002: 607; Yanbastı, 1996: 224). Dolayısıyla bireyin kendini gerçekleştirme süreci sonunda ortaya çıkan yaratıcılık için, özgür ve hür düşünce gerekli ve önemlidir (Buscaglia, 1985: 67; Wilcox, 2001: 106).

Yaratıcı süreç bazen çok uzundur, sabır ve tahammül gerektirir. Örneğin, Copernicus'un gezegenlere ait araştırması 40 yıl sürmüştü. Galileo, elli yıl veri toplamış yetmiş yaşında (1639) iken İki Yeni Bilimle İlgili Diyaloglar adlı eserini tamamlayabilmişti. John Lock Essay adlı eserini 30, William James Psikolojinin İlkeleri adlı eserini 12 yılda yani tam 144 ayda bitirebilmişti (Kaptan, 1989: 55). Yaratıcı süreç çok farklı gerçekleri içerebilir. *Herschel*, kırk yaşına kadar müzikle uğraştı. Daha sonra astronomiye ilgi duydu ve büyük bir teleskop inşa ederek *Uranus* gezegenini keşfetti. Paratöneri icat eden *Benjamin Franklin* (1706-90) emekli bir gazeteci idi. Edison mühendis değildi. Genetik üzerine çalışmaları olan *Mendel* bir papazdı. *Galileo*, Pisa üniversitesinde tıp okudu. İlgi onu matematik ve tabii ilimlere yöneltti.¹ *Newton*, o kadar fakir düşmüştü ki 'Royal Society'den haftalık bir şilin yardım istemek zorunda kalmıştı. *Charles Goodyear* lastikle ilgili bulgularına rağmen büyük miktarda borçla ölmüştü (Kaptan, 1989: 55).

Bireyin yaratıcılığını gerçekleştirebilmesi için orijinal fikir, ürün veya hizmet üretebilmesi gerekir, bu açıdan orijinallik yaratıcılığın önemli bir unsurudur (Runco, 1993: 54; akt.: Arıkan, 2004: 108). Ezbercilik yaratıcılığı öldürür. Yaratıcılık sezgi ile başlar, akılla koordine edilir, sezgisiz akıl bir şey üretemez (Titiz, 2007; Nef, 1970: 109; Hökelekli, 2009: 160). Yaratıcı düşünce ile hayal gücü arasında bir ilişki vardır ve insan hayal ettiği geleceğini yaratmaya çalışır (Adler, 1977: 50). İnsan iç dünyasından kopunca, oradaki enerjiden yararlanıp yaratıcı olamaz ve yaşamını çevrenin beklentilerini gerçekleştirmeye adar (Cüceloğlu, 2001: 84)

Yaratıcı, üretken bireyler mutluluk ya da haz anlamında coşku hissedebilirler. Bu coşku kaygı, korku, memnuniyet ya da tatmin değildir (bu sonra gelir). Yaratıcılık dalginken, rüyalarda ya da bilinçdışı düzeylerde meydana çıkabilir. Örneğin, özel bir kimyasal formülü uzun zamandan beri araştıran bir profesör bir gece rüyasında formülü görmüş. Uyanmış karanlıkta eline geçen bir beze formülü heyecanla yazmış. Ancak ertesi sabah bezin üzerindeki yazısını okuyamamış. Daha sonra her akşam aynı rüyayı tekrar görmek umuduyla yatmaya başlamış. Birkaç akşam sonra ümidi gerçekleşmiş ve formülü kaydedebilmiş. O, bu formül sayesinde Nobel kazanmış (May, 1998: 67).

1 Galileo, bir tıp doktoru olarak alacağı paranın otuzda biri gelirle matematik profesörlüğünü tercih etti.

1.4. İnsanın Yaratıcılık İmkânı Ve Sınırları

William James ortalama bir insan beyin kapasitesinin ancak %10, Otto ise önce % 6'sını daha sonra % 4'ünü kullandığını açıklamışlardır (Arkof, 2003: 141; Spock, 2000: 7). Yani insan beyin kapasitesinin çok az bir kısmını kullanmaktadır. Bu tespitten hareketle insanın yenilik ve yaratıcılık konusunda da kullanmadığı muazzam bir kapasiteye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla sadece dahiler değil herkes yaratıcı yeteneğe sahiptir. Dahiler parlak fikirlere sahiptir çünkü onlar daha fazla fikre sahiptir. Psikolog Steven Pinker "Dehalar iyi fikirler yaratırlar çünkü biz hepimiz iyi fikirler yaratırız" (Davies, 2007: 19) der. Hepimiz Yüce Allah tarafından yeteneklerle donatılmış olduğumuzu ve bu yetelerimizi ortaya çıkarmanın, geliştirmenin ve böylece kendimizi ve hayatımızı daha iyi bir hale getirmenin kutsal bir görev olduğunu söyleyebiliriz (Mc Graw, 2004: 94)

Etrafımızdaki nesnelere birbirinden farklı ne kadar yeni şeyler üretebileceğimizi göstermesi açısından olasılık hesaplamaları önemlidir. Bu hesaplamalar, insanoğlunun (iletişim, diyalog, sorun çözme gibi) birçok konuda harekete geçirilmeyi bekleyen muazzam bir imkâna sahip olduğunu gösterir. Kelime haznemiz ve bu kelimelerle birbirinden farklı olarak oluşturabileceğimiz cümlelerin sayısı (Hökelekli, 2009: 269-270), iletişim konusunda, büyük bir yaratıcı imkâna sahip olduğumuza işaret eder. Yani her birimiz, birçok konuda uyandırılmayı bekleyen kocaman bir yaratıcılık devine sahibiz (Davies, 2007: 35).

Olasılık (Faktöriyel) hesabına göre bir faktöriyelin ancak bir imkânı varken, iki faktöriyelin iki, üç faktöriyelin altı olmak üzere olasılık hesaplamaları aşağıdaki gibi devam etmektedir:

4	faktöriyel	24	ayrı	şekilde	olasılığı	veya	imkanı	bulunmaktadır.
5	"	120	"	"	"	"	"	"
6	"	720	"	"	"	"	"	"
7	"	5040	"	"	"	"	"	"
8	"	40320	"	"	"	"	"	"
9	"	362280	"	"	"	"	"	"
1	"	3622800	"	"	"	"	"	"

on faktöriyelin üç milyon altı yüz yirmi iki bin sekiz yüz ayrı şekilde imkânı bulunmaktadır (Lipschutz, 1990: 16; İpek, 2006: 54, 57, 90). Dolayısıyla bu veriler, bilim adamları ve mucitlerin, yaratıcı düşünce ve yaratıcı düşünce ürünlerine bir *sınır* konulamayacağı görüşünü (Schultz ve Schultz, 2002: 64) desteklemektedir.

Normalde eğitim kurumlarının yaratıcı düşünceyi destekleme ve geliştirme görevi vardır. Ancak eğitim kurumlarının yaratıcılığı geliştirmek yerine (tam tersine) bazen engel oldukları konusu gündeme gelmektedir (Pozitif engeller). Örneğin okul eğitimi genellikle düşünme biçimlerimizi, algılarımızı belirlemekte, gelenekçi yapıyı dikte ettirmekte ve normlara saygıyı özendirilmektedir (Sungur, 1992: 251). Şimdi yaratıcılığı destekleyen ve engelleyen eğitim özelliklerinden bazı örnekler vermek istiyoruz.

Yaratıcılığı destekleyen

- 1) Özgüveni artırıcı
- 2) Hür ve özgür olmaya özendirme
- 3) Heyecan katabilme
- 4) Herkese adil davranma
- 5) Doğrudan ödüllendirebilme
- 6) İlgili
- 7) Sürekli okuyan, araştıran, yeterli
- 8) İkili ilişkide kolay iletişim kurma

Yaratıcılığı Engelleyen

- 1) Öğrencilerin cesaretini kıran
- 2) Güvensiz
- 3) Heyecanı olmayan
- 4) Aşırı eleştiren ve adaletsiz
- 5) Davranışlarında uçlarda gezen
- 6) Alanla ilişkisini sürdürmeyen
- 7) Genelde yetersiz
- 8) Dogmatik ve katı (Sungur, 1992: 46).

Yaratıcılık büyük oranda *açıklıkta* gerçekleşir. Zihni düzeyde açıklık ise karşı tarafın düşüncelerini de dinleme, düşünme, okuma ve gerektiğinde kabul edip alabilme içtenliğini gerektirmektedir. Yaratıcılığın gelişebilmesi, *kapalılık* sınırlarını aşıp zihnî bakımdan özgür ve hür düşüncenin geliştirilmesi ile gerçekleşebilir (Rıza, 2004: 241). Buna bağlı olarak ‘Çocuk Ana-Babalar Toplumu’ yaratıcılık özelliklerini yeterince kullanamazlar (Dökmen, 1996: 236).

İş hayatında *yaratıcılık* genellikle büro şefi, desinatör, yönetici gibi az sayıda kişinin üstlendiği bir görevdir. Diğerlerinin hayatında yaratıcılığa ve orijinal çabaya pek yer yoktur. Ailede de giyinme, beslenme, okunacakları seçme, fikirleri geliştirme konusunda yaratıcılığa gerekli önem verilmez. Sanki *farklı* yada *özgün* olmak ‘*tehlikeli*’ imiş gibi algılanarak uyumsuzluk (konformizm) öne çıkar (Sungur, 1992: 51). Ancak bireylerin ısrarla uyumculuğu sürdürmeleri yaratıcılığı engeller.

2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YARATICI DÜŞÜNCE VE BAZI ÖRNEKLER

Hz. Muhammed: 1- Kâbe hakemliği 2- Hicret öncesi müşrikleri şaşırtmak için Hz. Ali’yi kendi yatağına yatırması. 3- Bedir zaferinde ele

geçirilen esirleri okuma yazma bilmeyen Müslümanlara okuma yazma öğretileri şartıyla serbest bırakması 4- Medine'nin savunulması amacıyla (o zamana kadar Arap yarımadasında bir benzeri görülmemiş bir uygulamayla) hendek kazdırması 5- Hudeybiye antlaşması ve şartlarının çok zekice uygulaması 7- Mekke'nin fethi öncesi 10.000 civarındaki İslâm askerlerine şehrin etrafını kuşatacak şekilde ateş yaktırması (Bu uygulama Ebu Süfyan ve müşrikler üzerinde çok büyük bir korku yaratmıştır). 8- Taif seferi sırasında 'debbabe' adı verilen tekerlekler üzerinde hareket eden, dış kısmı atılan okların içeriye girmesini önleyecek kat-kat hayvan derileri ile kaplı, içinde dışarıya ok atabilen bir savaşçının bulunduğu bir savaş aracı kullanılması (Akyüz, 1994, c. 4: 96; Konrapa, 1980: 15, 39, 61, 97, 108, 157). Bu uygulamalar Peygamberin akılcı ve yaratıcı düşünceyi davranışlarıyla da gösterdiğine işaret etmektedir.

İslâm bilgini Ebû Hanife "İslâm Dünyasında çok geniş bir taraftar kitlesine sahip, çok büyük bir düşünce ve hukuk ekolünün kurucusu, yenilikçi ve yaratıcı bir şahsiyettir (...). Hangi alanda olursa olsun insan aklının imkânlarının sınırını o çok iyi tecrübe etmişti. Bu yüzden, aklın yaratıcı imkânlarının gündelik hayat sorunlarının çözümünde sınırsız bir genişlikte kullanılması gereğine inanıyor ve bunu uygulamaya çalışıyordu" (Hökelekli, 2009: 156-16).

Arslan (2008)'in Ekonomik Kalkınma ve Dinî Tutumlar üzerine yaptığı araştırmada 1128 katılımcıdan dindarlık düzeyi yüksek 1073'ü yaratıcı düşünceyi desteklediklerini belirtmişlerdir (: 160). Esasında bu veriler, genel olarak dindar insanların pek de 'yaratıcı' kavramına takılmadan yaratıcı düşünce konusunda, en azından *olumlu bir niyete* sahip olduklarını göstermektedir. Müslümanların yaratıcı düşünce ile ilgili bu olumlu tutumunda gerek İslâm Peygamberinin, gerek Ebû Hanife ve Matûrûdî gibi âlimlerin gerek aşağıda vereceğimiz yaratıcı düşünce ile ilgili örneklerin katkısı olabileceğini düşünüyoruz.

Türkistan'ın Farab şehrinde doğan *İsmail Cevheri*, insanların da kanatlar takarak kuşlar gibi uçabileceklerini düşündü. O yaptığı iki kanatla 1010 yılında *Nişabur cami kubbesinden* atlayarak şehit oldu. Siracettin Doğulu ise 1159 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen törenlerde, kanatla uçuş gösterisi yapmış ve bir süre uçtukten sonra düşerek şehit olmuştur (Celayir: 106; Aslan, 2008: 53).

Hazarfen (bin fen) Ahmet Çelebi, 1632'de Galata Kulesi'nden süzülme suretiyle İstanbul Boğazı'nı uçarak geçip Üsküdar Doğancılar mey-

danına inmeyi başarmıştır. Lagari Hasan Çelebi, 1633'te kendi icadı olan yedi egzozlu bir roketi sırtına yerleştirerek, barut yanması gücüyle 300 m. kadar yükseldikten sonra, önceden hazırladığı kanatlarını açarak Sinan Paşa Köşkü önünde denize inmiştir.

Trabzon'un Of ilçesinde önce *Oflu Uzun Hasan*, daha sonra *Oflu Veli Direko* planör benzeri bir araçla iki tepe arasında uçmuşlardır. İlk Mekanik uçak yapımı Bebekli Atıf Bey tarafından 1861 yılında gerçekleştirilmiştir. Kanatları, kuyruğu bulunan uçağın pervanesi ayak hareketleriyle döndürülüyordu (Aslan, 2008: 53).

I. Murat döneminde Kosova muharebesinde, Yıldırım'ın Niğbolu kuşatmasında, Sultan II. Murat'ın 1440 Semendire kuşatması ve Germi Hisarı (Mora'da) kuşatmasında Türk ordusunun top kullandığı (Kayabalı-Aslanoğlu, 1973, s. 209; akt. Sevinç, 1985, s. 200) hatta II. Murat'ın Germi kalesi önünde seyyar bir tophane kurdurduğu bilinmektedir (Şapolyo, 1966, s. 36; akt. Sevinç, s. 200).

Fatih, İstanbul'u almak için 40 farklı plan yaptı, dördüncüsünde aldı. *'Rum ateşi'*nden korumak için gemileri bakır zırhla kaplatmış, çok sayıda gemiyi karadan yürüterek Haliç'e indirmiş, yüzen uzun bir köprü kurarak askerleri ve topları Haliç'ten karşı tarafa geçirmeyi başarmıştır. Kuşatma sırasında Türk topçularının attığı toplar, dostluk anlaşması yapılan Galatalıların evlerini yıkabilirdi. Fatih aşırı malı top'u (havan) icat ederek bu mahsuru halletti (Döğen, 1984, s. 108).

Türk topları Yavuzla birlikte hareket kabiliyetine kavuşmuş, menziline giren 360 derecelik bir daireyi dövebilmiştir. Bu üstünlük Mısır'ın fetihinde çok önemli rol oynamıştır (Haydar: 22-23; akt. Sevinç: 203).

Artuklu Türkleri döneminde Ebû-l iz el-Cezerî (1136-1206, meşhur eseri *Kitâb-ül Hiyel*) Diyarbakır'da otomatik saatler, robot filler, kuyudan su çeken su pompaları ve herkesi hayrette bırakan makineler yaptı. O, daha sonra yapılacak bazı mekanik araçlara buluşlarıyla öncülük etmiştir. *Cezerî*, dünya tarihinde haberleşme, kontrol, denge ve ayarlama ilmi olan *sibernetiğin* kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bu ilmin gelişmesiyle bilgisayarlar ve otomasyon sistemleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla o, aynı zamanda bilgisayarın da babası sayılır (Döğen, 1984: 76-79; Celayir: 106).

Uluğ Bey (1394-1449) güneş sistemini ve yıldızları bitmez tükenmez bir aşkla incelerdi. O, 40 metre çapında, Ayasofya camii yüksekliğinde bir *rub-u daire* yaptı. Teleskop icat edilinceye kadar gözlem işlerinde kullanılan bu aletle yıldızların uzaklıkları, namaz vakitleri ve kible tespit ediliyordu. O, ayrıca *Suds-i fahri* isimli bir meridyen aleti yaptı. Uluğ Bey Ziyci

(yıldız kataloğu) 1665 tarihinde İngiltere'nin Oxford şehrinde basıldı, bütün Avrupa dillerine tercüme edildi (Döğen, 1984, s. 300-304).

Osmanlı devleti tersaneler baş mimarı gemi inşaat mühendisi İbrahim Efendi içinde insanların bulunduğu, denize dalıp çıkabilen timsah şeklinde bir deniz altı yapımayı başardı (3, Aralık, 1719), ancak İbrahim efendinin bu çalışması daha sonra geliştirilmedi (Celayir: 119).

Esasında yaratıcı düşünce kültürümüz içinde her zaman var olmuştur. Nitekim Türk kültürünün önemli simalarından Nasrettin Hoca'da bunu fazlasıyla görebiliriz. "Adamın biri hocaya haberi olmadan bir tokat vurur. Hoca doğruca mahkemeye gider. Tokadı vuran adam Kadı'nın bir tanıdığıymış. Kadı, bir tokadın diyeti bir akçadır der. Adam para bulmak için gider, fakat aradan epeyi bir zaman geçtiği halde, bir türlü gelmez. Hoca yerinden fırladığı gibi Kadıya kuvvetli bir tokat vurur ve "Kadı efendi, mademki bir tokat bir akça imiş, bir akça geldiği zaman onu sen alırsın der" (Celayir: 35)...Hoca kadılık yaparken davacı ve davalıya *haklı* olduğunu söyler. Buna çıkışan hanımına *sen de haklısın* hanım, der. Hoca aslında Aristo mantığının dışına çıkarak sıra dışı, çoğulcu (pluralist) bakış açısıyla, *yaratıcı* bir cevap verir (Şirin, 2008: 15).

3. YARATICI DÜŞÜNCE ve KİŞİLERE GÖSTERİLEN PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Yaratıcı düşüncenin geliştirilebilmesi için insanların akıllarını kullanmaları ve geliştirmeleri gerekir. Maturudîye göre bilgi, insanın kendi eserdir, araştırma ve incelemeyle sonradan elde edilir (Özcan, 1998: 214). Yeni bilgi elde etmek yaratıcı olmayı gerektirir. Yaratıcılık aynı zamanda 'yenilik' ve 'farklılık' demektir, yeni fikir ve yaklaşımlar ilk ortaya çıktığında genelde kabul görmezler. Eğer başkalarıyla karşı karşıya gelmeyi göze alamazsak yaratıcılığımızı ortaya koyamayız. Çünkü çevre baskısını göğüslemek zordur (Spock, 2000: 48).

İnsanın başkaları gibi düşünüp ona göre hareket etmesi kolay gelir. Zira toplum kendisi gibi düşünüp davranan *uyumcu* insanları beğenir. Toplumdan farklı düşünenler çoğu zaman hoş karşılanmaz hatta *cezalandırılırlar*. Galile dünyanın güneş etrafında döndüğünü kanıtladığı zaman *kilise* tarafından aforoz edilmişti (Baymur, 1994: 14).

Yaratıcı insan biraz *çılgındır* ama yaratıcılığın söndürülmesi yaşamdan doyumun engellenmesine ve yüksek düzeyde gerilimlere neden olmaktadır. Yaratıcılık şizofreniye değil; yaratıcılık yokluğu sinir bozukluk-

larına yol açar. Yaşam stresleriyle başa çıkabilmek için belli düzeyde yaratıcılık gerekmektedir. Hatta şizofren hastaların ruh sağlıklarına kavuşabilmeleri için yaratıcı özelliklerden yararlanılmaktadır (Torrance, 1962, akt; Sungur, 1992: 83).

Sağlıklı her bireyde potansiyel olarak var olan yaratıcılık normalin bir türü olup bir ruh hastalığı değildir (Sungur, 1992, s. 83). Yaratıcılık toplumda belli bireylerle sınırlı olmadığından, yenilik ve yaratıcılık herkesin görevidir (Alexander, 1964: 121, 124). Dogmatik veya kapalı zihin yapısındaki bir kişinin yeni düşünceleri kabul etmesi zordur. Dogmatik olmayan ve daha hoşgörülü bir kişi ise yeni fikirlere daha açıktır (Rokeach, 1960, akt. Harlak, 2000: 21)....Gelenekçi fikirleri benimseyenler açısından yeni fikirler hoş karşılanmaz (Davies, 2007: 102; Argyle ve Beit-Hallahmi 1975; 91; akt.: Gürses, 2001: 46). Seçeneklerin ortaya çıkarılması sırasında yaratıcı yaklaşımlarıyla gruba yararı olanlar daha sonra çıbanbaşı olarak algılanabilirler. Gruplar genel olarak tutucu olduklarından *'biri başını biraz kaldırırsa'* çekici hemen kafasına yer (Dorothy, Walter, 2005: 13, 25).

Salomon de Caux buhar gücünü kullanma çalışmalarını saçma bulan Kardinal Richelieu tarafından tımarhaneye attırılmıştı. Salomon de Caux otuz yıl tımarhanede kaldı ve orada öldü. Onu tımarhanede ziyaret eden İngiliz Marquis de Worcester de icatlarından ötürü iki yıl hapis yattı. Hapiste yazdığı 'Yüzlerce İcat' adlı eserindeki buluşlardan çoğu ölümünden sonra gerçek olmuştur (Bilim ve Teknoloji, 1991: 209). Benjamin Franklin 1752 yılında yıldırımın elektrikten başka bir şey olmadığını keşfetti ve paratöneri (Yıldırımlık) icat etti. Kilise yıldırımlığa önce karşı çıktı. Ancak kiliselerin zarar görmesi ve çok sayıda çancının yıldırımdan ölmesi üzerine muhalefetini kaldırdı (Özakıncı, 2004: 196).

"Pervane 1803'te Charles Dallery (1745-1845) tarafından icat edilmiştir. Dallery Seine'de pervanıyla ilerleyen bir gemi işletmişti. İnsanlar onu *alaya* aldılar. Adamcağız bıkkınlık ve üzüntüsünden pervaneyi kendi elleriyle çatır-çatır kırıp parça-parça etti (Bilim, 1991: 221)... John Logie Baird, (sineskop daha sonra televizyon adı verilen)hareketli görüntü aktarımı' için çalışmaya başladığında, çevresindekiler alay ettiler. Hatta öz kuzeni, 'bunu akıl hastanesine kapatın' diye başvuruda bulundu. Parasız pulsuz ve kendine özgü *çatlak* tavırlı adamın başarısı sonradan 'mucize' olarak nitelendirilmiştir (Ayeri, 2009: 10).

Fatih'ten önce topçuluk, Osmanlılar hariç doğu ve batı dünyasında daha çok sesi ile düşmanı ürkütmek için kullanılan ve bu nedenle istih-

faf/alay edilen bir silahtı (Öztuna, 1969, c. 4: 110)...Hazarfen (bin fen) Ahmet Çelebi², önce ödüllendirilmiş daha sonra Cezayir'e sürülmüştür (Aslan, 2008: 53).

Lagari Hasan Çelebi, önce ödüllendirilip, sonra Kırım'a sürülmüştür... İlk modern roket çalışmalarının Kırım'ı yöneten Ukrayna'da başlaması bir tesadüf olamaz. 1800'lü yıllarda Trabzon'un Of ilçesinde önce Oflu Uzun Hasan'ın, daha sonra Oflu Veli Direko'nun planör benzeri bir araçla iki tepe arasında uçması yargılanmış ve cezalandırılmıştır. Oflu Uzun Hasan taşlanarak öldürülmüştür. İlk Mekanik uçak yapımı Bebekli Atıf Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. 26 Haziran 1861'de ilk denemesinde düşünce, çevresinden destek görmemiş ve "deli" diye nitelendirilmiştir (Aslan, 2008: 53).

Bir adam eline kazma almış, Çumra'da bir şeyler kazıyor. Köylü giyimine benzemeyen bir zat ona ne yaptığını sorar. "Su ganeli kazıyorum" der. "Nereye?" - "Beyşehir Gölüne" - "Beyşehir Gölü buraya ne kadar uzaklıkta?" - "Bilmiyorum ama baharda su buraya geldiğine göre" - "İyi ama arkadaş, bu işe senin ömrün yeter mi?" - "Benim ömrüm yetmez ama yedi yaşında oğlum var onun ki ya da ondan sonra gelenin yeter, mutlaka birinin ömrü yetecek.

Bir yaratıcı düşünce ortaya koyarak kanal kazmaya çalışan kişi, o yörede *Kurukafa* lakabı takılarak alay edilen, Mehmet Ağa'dır (Kurukafa Mehmet Ağa). Onunla konuşan da dönemin Konya valisi Avlonya'lı Ferit Paşa'dır. Avlonyalı 1903'de sadrazam olmuştur. Haydarpaşa-Bağdat Demiryolunu Almanlar yapmak istiyorlar. *Kurukafa* Mehmet Ağa'nın düşündüğü kanalı yapmak şartıyla razı oluruz. 1913'lerde hizmete giren bu kanal halâ kullanılmaktadır (Demirel, 1991: 286).

Yıllar önce rüzgârdan, deniz akıntısı ve dalgalarından elektrik üretmeyi planlayan ve bunu gerçekleştirmek için maddi destek arayan bir kişi *yaratıcı* fikirlerine akıl erdiremeyenlerce *deli* diye Bakırköy Akıl Hastanesine kapatılmıştır. Türkiye'de yakın bir zaman önce kansere karşı bir ilaç geliştirmeye çalışan Dr. Ziya Özel de neredeyse benzer tepkilerle karşılaşmış ve ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı. Trabzon'un Şalpazarı'nda yaşayan Osman Nuri Ergin dereden elektrik üretmek için uğraşırken önce-leri ona *deli* dediler (Ergin, 2009).

Çoğaltabileceğimiz bu örnekler, psikolojik açıdan değerlendirildiğinde, 'çevrenin' yaratıcı düşünce sahiplerini çoğu zaman aşağılamaya çalış-

2 Cook'un 'Havacılık', Wilkins'in 'Yeni Bir Dünya Buluşu' adlı eserlerinde ilk uçuşu gerçekleştirenin Hazarfen Ahmet Çelebi olduğu belirtilmektedir (Celayir: 109).

tığı, alay ettiği, onlara lakap taktığı hatta onları cezalandırdığına işaret etmektedir. Yaratıcı düşünce ve uygulamalarla ilgili olarak, Müslümanlardan oluşan ‘çevrenin’ dinî tutumu, Allah’ın alay etmek ve lakap takmakla ilgili hükmünü (en azından) bilmediğini göstermektedir.

Bu bağlamda çevrenin yaratıcı düşünce ile ilgili olumsuz tutumunda kültürel faktörlerin de etkili olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü kültürümüz insanların meraklarını yok eden (*Ne lüzumu var. Ne karıştırıyorsun. Gene mi oyuncuğunu söktün? İcat çıkarma! Eski köye yeni adet/alet getirme! Bildiğin işten şaşma! Bilmediğin işe karışma! Dünyayı sen mi düzeltereksin? Üzerine vazife olmayan işe karışma! Bu iş senin dediğin gibi olsaydı Avrupalı yapardı. Mümkün değil. Bu işin başka çaresi yok. Bizden adam olmaz gibi*) yaratıcı düşünceyi öldüren, söylemleri barındırmaktadır (Sungur, 1992: 179; Türkeş Günay, 2002: 47).

4. YARATICI DÜŞÜNENİN YAŞAMA SEVİNCİ VE MOTİVASYONUNA ETKİLERİ

Yaratıcılığın yok edilmesi, yaşamaktan sağlanan tatmini ve yaşama sevincini öldürerek şiddetli bir gerginliğe ve çöküntüye neden olmaktadır. Günümüz sorunlarından olan strese karşı dayanma gücü, en önemli kaynaklarından birini yaratıcı düşüncede bulur (Spock, 2000: 75; Patrick, 1955. akt; Arık, 1990: 5). Yaratıcılık bireye maddi, manevi ve psikolojik yararlar sağlar. Yaratıcı olmayanların hayatı genellikle sıkıcı, renksiz ve monoton geçer. Onlar *mevcut olana* razı olup daha iyiyi bulmak veya yapmak için herhangi bir gayret ve çaba göstermezler. Onlar için hayat ölüm için yaşanır ve o çok korkutucu olan ölüm beklenir (Rıza, 2004: 43).

Bu bağlamda muhtemeldir ki şizofren ve *çöküntüye* uğrayanlar, yaratıcılıkları ve hayal güçleri en zayıf veya hiç olmayan grubu oluştururlar. Aslında onlar belki de yaratıcılıkları olmadığı için hayatın zorlukları karşısında ‘*çöküntüye*’ uğramaktadırlar (Arık, 1990: 6).

Yaratıcı düşünce ile *öç alma dürtüsü* arasında zıt bir ilişki vardır. Güçsüzler ve acizler zarar görüp yıkıldıklarında kendilerine saygılarını korumak için ‘*göze-göz, dişe-diş*’ psikolojisine girerler. Oysa *yaratıcı* düşüncelere sahip olanlar pek *öç almayı* düşünmezler. Çünkü kırılmış olsalar bile, onların yaratıcı ruh halleri zararları unutturabilir. Onların üretme-yaratma coşkusu *öç alma* duygularını dizginleyebilir (Fromm, 1994: 21).

Yaratıcılık konusunu yoksulluk bağlamında ele alan Hoffer’e göre “Yaratıcı olma imkânına sahip yoksullar genellikle hayal kırıklığına kapıl-

mazlar. Bu malını satma imkânına sahip yoksul bir esnaf için olduğu kadar, yaratıcı imkânlarla sahip yoksul yazar, yoksul sanatçı ve yoksul bilim adamı için de doğrudur. Nefsimize olan güveni en fazla okşayan şey, devamlı yaratma yeteneğimiz ve elimizle bir şeyler meydana getirdiğimizi görmektir” (Hoffer, 1995: 65).

Yaratıcılıkta içsel motivasyon çok önemlidir. İçsel motivasyon bireyin işin niteliklerine verdiği olumlu tepkiden kaynaklanır. Bu tepki genellikle merak, tatmin, olumlu rekabet, yarar sağlama ve işe katılma şeklinde ortaya çıkar. Dışsal motivasyon ise gücünü ödül veya dünyevi menfaatler gibi dış uyarıcılardan alır. Dış uyarıcılar bittiğinde veya önemsizleştiğinde motivasyon da biter. İçsel motivasyonlu kişi işini zevkle yapar ve çalışırken kendi başına *yaratıcı yolları* arayıp bulmaya gayret gösterir. Dışsal motive edilmiş kişi çok çalışabilir ama yaratıcı çözümleri arayıp bulma yönleri zayıftır (Dorothy-Walter, 2005: 215).

Kalıplaşma yaratıcılığa engel olmaktadır, yaratıcılığın vazgeçilmez şartı esnekliktir. Esneklik sayesinde kalıplar kırılıp aşılarak yaratıcılık ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle hayatın kalıplaştığı zaman ve yerlerde değişikliklere gidilmelidir. Çeşitli kaynaklardan okumak, farklı insanlarla görüşmek, değişik yerlerde bulunmak, kişinin ufkunu genişleterek kalıplaşmasını önlemeye yardım eder (Rıza, 2004: 241). Doğa büyük değişikliklerle doludur. Yaz-kış, bahar-sonbahar, soğuk-sıcak, dağ-ova, orman-çöl, deniz-kara, bu değişikliklerden bazılarıdır. İçsel motivasyon için bu gibi değişiklik ve çeşitliliklerin yaşanması gerekir. Sürekli okuduklarımızdan başka sevmediğimiz yayınlar da okunmalıdır. Başka radyolar ve T.V'lar izlenmeli, farklı yemekler yenmeli, başka giysiler giyilmeli, evlerdeki mobilya ve eşyaların konumları ara-ara değiştirilmelidir.

Özel çalışma zamanlarında değişiklik yapılmalı, işe gidiş ve geliş yolları değiştirilmeli, devamlı görüştüğümüz insanlardan başka her yaş ve düzeyden insanlarla da görüşülmelidir. Mümkünse ikamet değiştirilmeli, yurt içi-dışı geziler yapılmalıdır (Rıza, 2004: 241).

Rutinler kalıplaşmaya götürür. Çocuklar büyüklere göre daha esnek ve rutinelere daha az bağlı oldukları için görüşleri alınarak yaratıcılıklarından yararlanılabilir. Onlar, tam çözüm getiremeseler bile yetişkinleri kalıp düşüncelerden kurtarabilirler (De Bono, 1993: 43-45, akt; Rıza, 2004: 209).

Mizahın yaratıcı yönü vardır. ‘önemli’ olmanın ‘asıklı suratlı ve ciddi’ olmak anlamına geldiği toplumlarda yaratıcı düşünce gelişmez (Japonya’da her yıl gülme yarışmaları düzenlenmektedir). Gülme genel olarak

faydalı bir fonksiyon görmektedir. Dolayısıyla alay etmeden ve aşağılamadan gülümseyebilmeliyiz (Berkson, 1997: 126-127). Bu bağlamda yaratıcılık ile mizah yapı itibarıyla birbirine benzer. Mizah temelde yaratıcılıkta olduğu gibi 'mevcut' kavram veya olayların farklı biçimde yorumlanıp sonuca bağlanmasıdır (Spock, 2000: 105). Dolayısıyla gerek ruh sağlığımızı korumak, gerek yaratıcılığımızı geliştirmek için hayatımızda fıkra ve mizaha da yer vermeliyiz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yeniliklere karşı kapalı bir zihin yapısı, olaylar ve olgular karşısında yoğun önyargı ve sorumluluk üstlenmede isteksizlik şeklinde belirtebileceğimiz kişilik tablosu, hem dindarlarda hem de inançsızlarda görülebilir. Bu durumun nedenlerini, bireylerin aldıkları eğitim, yetişme tarzı, cemaat ve tarikatlar, siyasi ve ideolojik eğilimler, devletin işleyiş biçimi ve medya olmak üzere kısaca sosyal dokuya nüfuz eden yapılarda aramak mümkündür (Gürses, 2001: 150)

Yaratıcı düşünce ve uygulamalarla ilgili tutumların her zaman olumsuz olduğunu ispat etme gayreti içinde değiliz. Şüphesiz yaratıcı düşünceleri destekleyenler de vardır. Ancak rasyonel bir değerlendirme yaptığımızda, yaratıcı düşünce ve uygulamaların geliştirilebilmesi için daha çok gayret gösterilmesi gerektiğini ifade edebiliriz.

Türkiye'de herkesin iş bulduğunu, açıkta ve işsiz hiçbir kişinin kalmadığını, ayrıca ülkemizde yüksek düzeyde uzay araştırmalarının gerçekleştirildiğini, insanlı uzay araçlarımızın başarıyla görev yaptığını bir düşünelim.

İlk bakışta hayal gibi görülebilecek tüm bu düşünceler, hepimizin birlik ve beraberlik içinde, şuurlu bir şekilde çalışması, inanması, özgüveni ve bilhassa yaratıcı düşünce, tutum ve davranışları ile gerçek olacaktır.

Gelecekte varlığımızı sürdürebilmek, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik değişim ve gelişmeleri sürekli takip etmek ve geliştirmek için geçmişimizi ve başarılarımızı iyi bilerek yaratıcı gücümüzü canlı tutmamız gerekmektedir. Dünyada ya yaratıcı düşünceyi geliştirirsiniz ya desteklersiniz ya da köle veya yok olursunuz.

Yaratıcılık 'sorunun' bir parçası olmak değil, 'çözümün' ta kendisidir. Yaratıcılık, zihnen ve bedenen harekete geçmektir. Duran bir kitleyi harekete geçirmek ne kadar zor ise harekete geçen bir kitleyi durdurmak da o kadar zordur. Eğer sen istersen bu bir hayal değildir, yeter ki harekete geç

ve içindeki yaratıcılık devini uyandır. O halde hepimizde var olan o muazzam yaratıcı potansiyelimizi şu andan itibaren daha hızlı bir şekilde harekete geçirelim.

“Desen bin kere *insanım* kanaan kim? Hem niçin kansın?

Hayır, hürriyetin, hakkın masun oldukça insansın.

Bu hürriyet, bu hak bizden bu gün ahenkli çalışma ister

Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter”

(Ersoy, 2006: 442).